

ВУК ВУКИЋЕВИЋ*

Завод за проучавање културног
развитка
Београд

ВЛАДИМИР КОЛАРИЋ

Завод за проучавање културног развитка
Београд

УДК 316.7:321.7

Прегледни рад
Примљен: 29.01.2018
Одобен: 26.02.2018
Страна: 477-487

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА КУЛТУРЕ И КУЛТУРНА ДЕМОКРАТИЈА

Сажетак: У раду се Стратегија развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године сагледава у контексту културне демократије, као планског деловања у циљу доступности културних садржаја и пракси свим грађанима, односно учешћа свих грађана у културном животу. Ради постизања овог циља потребно је јачање свести о важности културе за развој друштва, као и развоја културних потреба и навика грађана. Указује се на важност конкретне и реалистичке културне политике, засноване на релевантним истраживањима и анализама, усмерене ка конкретним решењима која унапређују културни живот и одговарају на стварне потребе друштва. Културна политика не би требало да представља полигон за апстрактне идеолошке расправе, већ да предлаже конкретне инструменте и мере за развој културе, не инсистирајући на идеолошким разликама, него трагајући за широком друштвеном сагласношћу око основних културних и друштвених вредности и стратешких праваца развоја културе.

Кључне речи: култура, културна демократија, Стратегија развоја културе, друштво, јавна политика, јавни интерес, национална култура, културни идентитет

Нацрт *Стратегије развоја културе у Републици Србији од 2017. до 2027. године* објављен је 1. јула 2017. Јавна расправа о Нацрту је трајала од 1. августа до 31. септембра исте године и укључивала је седам трибина у различитим градовима Србије, могућност достављања предлога, примедби и сугестија у електронском и штампаном облику, као и интензивно праћење медијских прилога о овом документу и његовој рецепцији у јавности.

Правни основ за доношење Стратегије развоја културе налази се у члановима 19 и 20 Закона о култури Републике Србије,¹ према ком Стратегију на период од десет година доноси Народна скупштина, на предлог Владе. Почетни и јавности стављен на увид текст Нацрта Стратегије у процесу израде у међувремену је, а најпре у складу са резултатима јавне расправе, претрпео

* vuk.vukicevic@zaprokul.org.rs

¹ Сл. гласник РС бр. 72/09, 13/16, 30/16 - исправка

значајне измене. С обзиром да у тренутку писања овог рада овај документ јавне политике још није усвојен у Народној скупштини, не можемо говорити о коначном тексту Стратегије, који бисмо користили као претекст могуће анализе, нити би било смислено анализирати конкретне верзије текста Нацрта у различитим фазама израде. Овде ћемо се бавити основним концептуалним и идејно-вредносним аспектима овог документа и његовог јавног представљања, који у основи нису мењани током израде, и њиховим односом према идејама културне демократије.

Прва стратегија у области културе у Србији чији је Нацрт званично попуњен јавности² писана је у контексту који је карактерисала дугогодишња, још од 2003. године, недоступност за публику неких од најзначајнијих установа културе, попут Народног музеја и Музеја савремене уметности. Затим, озбиљан пад публике већег броја културних садржаја (број програма и публике у позориштима и биоскопима у периоду 2000-2010. са трендом опадања и до 2015. године, на пример),³ као и прогресиван пад буџетских издвајања за културу, од 1,7% 2004. преко 1% 2008 и 0,8% 2010. године, до 0,5 и 0,4% 2012. и 2013, са уделом од 0,7% буџетских издвајања за културу 2016. године.⁴

У таквом окружењу, а узимајући у обзир и политичку и друштвено-економску нестабилност глобалних размера, Министарство културе и информисања је преузело законску обавезу о доношењу Стратегије развоја културе на период од десет година. Стратегија по дефиницији представља документ јавне политике којим се на целовит начин утврђује стратешки правац деловања у конкретној области планирања и спровођења јавних политика. Стратегија развоја културе је у том смислу основни плански документ културне политике као јавне политике у области културе, односно документ планског и систематског регулисања јавног интереса у области културе и планског и систематског одлучивања о свим питањима повезаним са развојем културе у једном друштву.⁵

Десетогодишњи период реализације и природа стратегије као документа јавне политике подразумева да она мора бити релативно „отпорна“ на друштвено-политичке промене, које по себи носе висок степен непредвидљивости. Такође, Стратегија мора заступати и пројектовати јавни интерес, односно бити

² Завод за проучавање културног развоја је у периоду од 1971. до 1990. године израђивао дугорочне и средњорочне планове развоја културе у СР Србији, који су представљали обухватне планске документе културног развоја на нивоу републике (видети Костић, 2012: 32-33). Ипак, њена целовитост, правна заснованост и усаглашеност са савременим принципима израде и јавног представљања документа јавне политике, поред садашњег независног државног статуса Републике Србије, омогућава нам да *Стратегију развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027.* сматрамо првим стратешким документом из области културе, на државном нивоу, у историји Србије.

³ Извор: Републички завод за статистику Србије, Статистички регистри (<http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=56>).

⁴ Извор: Закони о буџету Републике Србије.

⁵ О појмовима културне и јавне политике из различитих перспектива видети: Драгићевић Шешкић и Стојковић, 2007: 31-32; Ђукић, 2010: 23-28; Ђорђевић, 2009; Димић, 1996: 9-10; Прњат, 1979: 67; Прњат, 2006: 46-52; Вукановић, 2013: 16-24; Bell and Oakley, 2015: 16 и даље.

усмерена ка постизању друштвено прихватљивих циљева. У том смислу, предлагач Стратегије развоја културе је пошао од става о неопходности широке друштвене сагласности око садржаја и кључних усмерења овог првог свеобухватног стратешког документа из области културе у историји Србије, као и става да се она тиче целог друштва и свих институционалних и појединачних актера у културном животу. То подразумева да се у њој, поред планског приступа мерама и активностима Министарства културе и информисања и установа културе, важно место посвећује стварању подстицајног окружења за деловање свих актера у култури, укључујући цивилни и приватни сектор.

Системска природа овог документа подразумева и свест да се он и у институционалном смислу тиче целог друштва, и да његова реализација не може зависити само од институционалних надлежности једног одређеног министарства. У том смислу, Стратегија наглашава важност сарадње различитих сектора и ресора, као и свих нивоа власти у држави, али и сарадње на међународном нивоу. Поред конкретних предлога у том циљу, Стратегија, а то њен формат као документа јавне политике допушта, садржи и елемент антиципације, подстицаја, позива свим заинтересованим актерима на усмерено деловање у правцу остварења пуних потенцијала српске културе. Стратегија у том домену подстиче на друштвено генерисање културног стваралаштва, не ограничавајући се на улогу државних механизма у регулисању и нормативизацији културне производње и културних пракси.

Стратегија, такође, није само нормативни документ који друштву намеће неке готове обрасце, него представља одговор, односно, како је у уводном делу Нацрта Стратегије наведено, реакцију „на кључне потребе система културе, друштва у целини и културне дипломатије и међународних односа“.

Ово свакако подразумева важност истраживања и анализа, али и одређен став о значају културе за друштво и, у основи, за сваку појединачну људску личност.⁶ У том смислу, држава Србија овим документом истиче стратешко опредељење ка култури као једној од кључних димензија друштвеног развоја,⁷ односно култури као једном од кључних националних приоритета који треба да допринесе хармоничном развоју друштва у Србији,⁸ квалитету живота њених грађана и међународној сарадњи.

Наравно, све ово би било узалудно ако културни садржаји и праксе не би били доступни што већем броју, односно свим грађанима Србије. Доступни и подстицани кроз образовање, доступни економски, институционално и инфра-

⁶ „Остваривање потенцијала – или можда тачније помагање појединцима да остваре своје потенцијале – главни је циљ културне политике“ (Манди, 2002: 47).

⁷ Развој културе као „процес промена културног живота неке заједнице са циљем остваривања њених културних вредности“, нераскидиво је повезан са развојем друштва (Видети: Драгићевић Шеших и Стојковић, 2007: 67). Развој друштва се не може свести само на његов економски аспект, па тако ни развојни потенцијали културе не могу бити сведени само на њен допринос економском развоју, него би пре свега морали да се тичу унапређења односа у друштву.

⁸ У складу са „проширењем“ појма културне политике и њеном интегрисањем у друштвено-политички систем (McGuigan, 2003: 38), и интегративним својством културе „да се друштво држи на окупу упркос тензијама“ (Манди, 2002: 45), хармонизација друштва, поред економских, еколошких и социјалних, подразумева и хармонизацију културних система (Мамедов, 2013: 173).

структурно. Доступни свим категоријама становништва, независно од места, узраста, пола, социјалног положаја, национално-етничке или било које друге идентитетске припадности. У том смислу, сви приоритети Стратегије развоја културе, поред подстицања савременог стваралаштва и бриге о културном наслеђу, усмерени су и ка развоју, подстицању и излажењу у сусрет културним потребама и навикама грађана.

Појам доступности је у културној политици историјски повезан са идејом културне демократизације, односно демократизације културе, на ком се заснивала стратегија француског министра културе Андреа Малроа (*André Malraux*), која се налази у корену савремене културне политике.

Демократизација се најчешће схвата као процес преласка из недемократског политичког система у демократски, конкретније промене такозваног недемократског режима у демократски или чак усвајање либерално-демократског политичког, а пре свега економског модела. Демократизација, такође, може бити схваћена као процес изградње демократских институција или усвајање одређеног сета вредности, утемељеног на индивидуалној слободи, социјалној правди и правном поретку. И најзад, демократизација значи и деловање којим се одређени садржаји или праксе чине доступним свим, или највећем могућем броју чланова друштва.

Управо ово последње одређење појма демократизације повезано је са Малроовом идејом институционалне верификације престижно-просветитељског модела културне политике, према ком култура представља чинилац националног идентитета од кључног утицаја за изградњу националне самосвести и престиж државе у свету (Драгићевић Шешић и Стојковић, 2007: 34-38). Носећи инструменти оваквог концепта културне демократизације били су усмерени на повећање доступности производа високе културе свим члановима друштва. И поред доприноса развоју културних институција, препознавању културе као битног сегмента друштвеног развоја, као и децентрализацији и деметрополизацији културне сцене, овај концепт културне политике био је критикован због друштвеног и класног елитизма, бирократизма, патернализма, једносмерног и пасивизирајућег схватања појма доступности културе, изолације културе од општих друштвених токова и ограничења на национални оквир развоја културе.⁹

Идеја културне демократије, у складу са критичким сагледавањем домаћа и могућности концепта културне демократизације, појму доступности претпоставља активно учешће грађана у културном животу, заснивајући се пре свега на креацији, деелитизацији и диверсификацији културе, где се култура уочава у свом свакодневном и плуралном нивоу, уз поштовање партикуларних идентитета и аутентичног културног стваралаштва локалних, мањинских и маргинализованих група.¹⁰ Појам културне демократије је доживео различите интерпретације и трансформације, од максималистичког левичарска виђења

⁹ Видети: Ђукић, 2010: 66; Мајсторовић, 1978: 28-29; Прњат, 1979: 21; Прњат, 2006: 74; Мајнхоф и Триандафилиду: 2008: 8.

¹⁰ Видети: Matarasso and Landry, 1999: 13-15; Gattinger, 2011; Evrard, 1997.

засниваног на вери о улози културе у остварењу „суштинских промена у друштву и самоактуализације човека“ (Мајсторовић, 1978: 32), преко преовладавајућег става да „идеје које конституишу културну демократију омогућавају директну партиципацију у културном животу и имају за циљ изградњу друштва у којем ће људи бити слободни да се удруже ради производње, дистрибуције и прихватања оне културе које одаберу“ (Прњат, 2006: 67), па до идеје културне демократије у контексту мултикултурализма, такозваног либералног национализма¹¹ и „политизације културе“ од стране европске деснице.¹²

Појам доступности није као такав негиран ни у једном од преовладајућих концепата културне демократије, с тим што би се могло рећи да је „идеја доступности високе културе поступно еволуирала у идеју повезану са културном разноликошћу која руши границу између високе и ниске културе, истовремено афирмишући мирољубиве интернетичке односе у мултикултурним друштвима“ (Ђукић, 2010: 70). Оваква тенденција довела је до све већег удаљавања идеја културне демократије од националног и локалног контекста, утапајући их у идеје попут одрживог развоја, европске транкултуралности и холистичког универзализма, који културну разноликост види као извор целокупног друштвеног, културног али и цивилизацијског развоја (Низами, 2013: 8).

Ипак, са становишта културне политике као јавне политике у области културе, какву овде заступамо, идеја културно демократије не може бити независна од контекста државе у којој се спроводи, већ и стога што културну политику по дефиницији, али и у пракси, спроводе управна тела која имају „законска, политичка и финансијска овлашћења да то чине“ (Јанг и Квин, 2004: 5). Културна политика, дакле, „није апстрактна идеја, намера, уопштено начело или обећање, нити је политички програм (идеологија) политичких партија које од народа на изборима добијају мандат да управљају јавним питањима, него читав низ осмишљених и повезаних мера и активности државних и парламентарних органа који имају политички, правни и финансијски ауторитет да доносе легитимне одлуке чија је сврха да одговоре на стварне потребе и проблеме и које воде ка остварењу јасно дефинисаног циља у области културе“ (Ђукић, 2010: 25).

Императив утицаја сва три сектора – јавног, приватног и цивилног – на креирање и спровођење културне политике такође подразумева улогу државе, која мора бити „спремна да обезбеди“ тај утицај и „да дође до усаглашавања интереса“ свих сектора (Драгићевић Шешкић и Стојковић, 2007: 32). Културна демократија, дакле, па и свако остварење културне политике као јавне политике у области културе, мора бити усаглашено са општим друштвеним и институционалним контекстом, онолико колико он почива на демократским праксама и процедурама. Како је „национални оквир остао у средишту културне *imaginair*“ (Мајнхоф и Триандафилиду, 2008: 8), уз ставове о „већем демократском легитимитету националног начела“ у односу на „магловите елитистичке

¹¹ Видети: Тамир, 2002: 60.

¹² Видети: Wright, 1998: 10.

идеале Европске уније“ (Исто, 256) и констатације да и у контексту транскултурне Европе и глобализације национална држава „задржава своје централно место“ у изградњи идентитета (Халперн и Руано-Борбалан, 2009: 5), поље спровођења културне политике на основама културне демократије и даље је у основи национална држава, односно партикуларна држава као носилац правног и политичког легитимитета. При томе треба имати на уму да се о транснационалним идентитетима, попут европског, може говорити не као о датости, него као о „цивилизацијском феномену који тек треба да се изгради“ (Радаковић и Голубовић, 2010: 36), док је „релативизовање државног суверенитета, било да је реч о националној или, условно речено, наднационалној држави, унело додатну несигурност у схватање европског идентитета“ (Танасковић, 2010: 130).¹³

Културна демократија, широко схваћена, из угла културне политике свакако подразумева одређену институционалну подлогу и институционални оквир, који би омогућио и регулисао широку доступност културних садржаја и пракси, самим тим и одређен сет вредности који у највећој мери подстиче широко учешће грађана у друштвеном и културном животу. Појам културне демократије је неизбежно усмерен ка доступности културних садржаја и активности свим члановима друштва, и могли бисмо га дефинисати као планско и систематско деловање у циљу доступности културних садржаја и пракси свих грађанима једне државе, односно учешћа свих грађана у културном животу. Другим речима, културна демократија је модел културне политике као јавне политике у области културе који доступност културних садржаја и пракси свим члановима једног друштва и свим грађанима једне државе препознаје као прворазредан јавни интерес унутар јединствене јавне сфере.

Таква политика, заснована на јавном интересу, а спровођена у оквиру институционалног система једне демократске државе, свакако не би требало да почива на елитистичком виђењу културе, већ на оном које културне норме одређеног друштвеног слоја не представља као обавезујуће за све чланове друштва, него препознаје (и „хоризонталну“ и „вертикалну“) диверсификацију и децентрализацију као живу реалност културне производње и културне партиципације.

Руководећи се таквим начелима, и тако схваћеним концептом културне демократије, предлагач *Стратегије развоја културе у Републици Србији од 2017. до 2027. године*, на јавни интерес у области културе одговорио је инсистирањем на мерама посвећеним равноправном учешћу свих грађана у културном животу и развоју њихових културних потреба.

При томе, у Стратегији се овај интерес заступа и начелним усмерењем према конкретним инструментима и мерама за решавање конкретних питања, а не према промовисању или оповргавању готових идеолошких образаца. Став Предлагача почива на уверењу о важности конкретне и реалистичке културне

¹³ Видети и: Ђурковић, 2015: 97-118.

политике, засноване на релевантним истраживањима и анализама,¹⁴ усмерене ка конкретним решењима која унапређују културни живот и одговарају на стварне потребе друштва. Културна политика, према таквом уверењу, не би требало да представља полигон за апстрактне идеолошке расправе, већ да предлаже конкретне инструменте и мере за развој културе, не инсистирајући на идеолошким разликама, него трагајући за широком друштвеном сагласношћу око основних културних и друштвених вредности и стратешких праваца развоја културе. Постојеће разлике и диференцијације у српском друштву и култури се не негирају нити пренабрегавају, али се не апсолутизују,¹⁵ већ се тежиште премешта на скуп вредносних уверења и конкретних решења која могу да буду прихватљива за што већи број актера у култури и друштву.

Вредности и вредносна уверења могу изражавати одређене економске, индивидуално-субјективне и моралне идеје (O'Brien, 2014: 3), и наравно интересе, док у домену културе треба разликовати економске од културних вредности одређеног производа културе (Трозби, 2012: 20), односно експлицитне (квантитативне) од имплицитних (квалитативних) вредности културног система (Ђукић, 2017: 52). С обзиром да, према рецентним типологијама, изворе културне вредности, поред производње и потрошње уметности и културне разноликости, представљају и културни идентитет и симболика, као и културно очување и континуитет (Трозби, 2012: 51), вредности са културног становишта треба сагледавати најпре као историјски генерисана темељна уверења и ставове, односно скупове уверења и ставова, којима појединци и заједница одговарају на питања смисла сопственог постојања и заједништва. У том смислу, култура може бити сагледана као „историјски формиран комплекс нормативно-вредносних основа људске делатности“ (Низами, 2013: 84), у складу са којим разлике између друштава, држава и култура, па и историјских епоха, нису само резултат различитог економског и политичког поретка, него пре свега различитих „погледа на свет, чије језгро су вредности и култура“ (Исто, 90).

Са тим у складу, културна политика чији је циљ да одговори на јавни интерес, подједнако би морала бити усмерена на „прикупљање и класификацију чињеница о експлицитним вредностима културног система исказаних бројем премијера, извођења, продатих улазница и слично (cultural policy based on facts)“, колико и ка „имплицитним вредностима које утичу на формирање вредносних образаца и понашања (cultural policy based on values)“ (Ђукић, 2017: 52). Када су вредности у питању, културна политика, захваљујући истраживањима, мора имати свест о постојећим вредносним моделима друштва на чије потребе одговара, као и свест о вредностима за чију промоцију сматра да је од јавног интереса. Ова два скупа вредности не морају увек бити подударна и бесконфликтна, али такозване позитивне вредности, односно вредности афирмисане културном политиком, не би смеле бити формулисане независно или у

¹⁴ Са нагласком на важности истраживања културне партиципације (видети: Опачић и Субашић, 2016).

¹⁵ Ове диференцијације понекад добијају размере истинског „културног рата“ (видети: Антонић, 2013).

апсолутној конфронтацији са доминантним историјски генерисаним вредностима одређене културне заједнице. Такође, поред утврђивања чињеница и препознавања и промовисања вредности, културна политика мора имати темељ у институционалном систему државе у чијим границама остварује своје циљеве.

Стратегија развоја културе Републике Србије има свест о важности постојања идејно-вредносног оквира сваког документа јавне, а посебно културне политике, и не бежи од афирмисања одређених вредности, али при томе има у виду културно-цивилизацијски контекст у ком се њоме дефинисана културна политика остварује. Стратегија у том смислу, баш стога што је опредељења за подстицање културног развоја, показује пуну одговорност према систему вредности који је одређена заједница формирала кроз своје историјско постојање, као и у међудејству са другим културама и глобалним променама на транскултурном и цивилизацијском нивоу.

Стратегија, једном речју, у складу са својом природом документа јавне политике, не жели да намеће одређени културно-национални пројекат (културни образац), већ да створи претпоставке за динамичан културни развој, који ће уважавати како и специфичности тако и богатство културних израза у нашој земљи, односно да постави оквир за равноправно и упоредно постојање и деловање различитих идејно-вредносних опредељења у српском друштву, али које не би довело до још дубљих, пре свега идентитетски мотивисаних, конфронтација.

Такође, Стратегија не бежи од, у тексту раније назначене, чињенице о националним културама као и даље актуелној историјској реалности, односно националном контексту у ком се и даље развијају културе, између осталог и европских народа, што суштински није оспорено ни у транснационалној идеологији Европске уније, заснованој на принципу „јединства у разноликости“,¹⁶ при чему националне културе остају важан субјекат културне разноликости. Тиме се наравно не негира право појединца на избор сопственог идентитета или постојање различитих мањинских идентитета, нити се национална култура сматра једином врстом културе, која би искључивала постојање и упоредност са другим облицима културе. Јасно је да сваку културу карактерише прожимање са другим културама, унутрашња раслојеност и развојност, али такође и континуитет и разлика у односу на друге културе, што је у темељу дефиниције културног идентитета.

Опредељење предлагача Стратегије развоја културе према културној демократији тиче се, дакле, не промоције и реализације априорних идеолошких претпоставки, већ обраћања конкретним потребама конкретне друштвене заједнице и конкретних грађана који живе у државним границама Републике Србије, уважавајући одређена темељна уверења на основу којих значајан број грађана гради свој културни идентитет, односно осећај културне припадности.

Ипак, поред тога што се остварује унутар институционално-политичких граница једне државе, културна политика се остварује и на међународном и међудржавном плану, пре свега у оквиру културне дипломатије. Такође, што

¹⁶ О критици овог појма видети у: Мајнхоф и Триандафилиду, 2008: 49.

није мање битно, културна политика једне државе (државе-матице) мора се односити и према целокупном културном простору који је својим присуством и делатношћу обележила и обележава њена већинска етно-културна заједница у свом историјском постојању, независно од увек променљивих граница политичког простора. Афирмисање културног идентитета једне историјске заједнице, која подразумева и институционалну и државну бригу о језику и наслеђу,¹⁷ уз уважавање идентитета других заједница, као и унутардруштвене идентитетске раслојености, представља битан прилог културној демократији, у приближавању реалном стању и потенцијалима развоја културе у једној земљи, као и реалним културним потребама њених грађана, али и свих оних који деле идентитетску припадност датој заједници.

Стратегија развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године, управо у овом смислу, подједнако је опредељена за очување јединства културног простора Србије, за очување културне разноликости као посебног богатства наше земље, као и, с обзиром на то да Република Србија представља матичну државу српског народа насељеног у региону и различитим деловима света, за очување и повезивање српског културног простора, које подразумева заштиту културног наслеђа и промовисање културног стваралаштва свих носилаца српског културног идентитета, без обзира на то где живе.

Културна демократија, у смислу у ком бисмо ми волели да је видимо, свакако подразумева постојање воље, али и елементарног демократске сагласности да се друштво у ком живимо гради на принципима демократије, поштовања људских права и права националних мањина, али такође и око одбране државног и националног суверенитета и интегритета, који подразумева и заштиту културног идентитета свих, па свакако и најбројнијег народа у Републици Србији.¹⁸

Као што културом политиком не бисмо могли сматрати политику према култури која би била „усмерена на потискивање или негирање њених основних вредности“, односно која би била „у супротности са аутентичним функцијама културе“ (Прџат, 2006: 47), она не би смела да служи ни идеолошким пројектима и идентитетским стратегијама, чија је позадина „борба за власт симболичком силом експлицитних и имплицитних политика идентитета“, односно радикалној конфронтацији различитих културних модела, која би била „супротна демократској и плуралној природи слободног друштва“ (Ђукић, 2017: 13). Културна политика, изражена поред осталог и планским документима попут Стратегије развоја културе, морала би у првом реду да има на уму јавни интерес, који свакако није ни у непомирљивој конфронтацији различитих идеолошких и идејно-вредносних перспектива, која темељно нарушава друштвену кохезију, ни у апсолутној превласти једне партикуларне идеолошке и идејно-вредносне позиције, која би озбиљно довела у питање демократску природу друштвеног дијалога, као и способност српске културе да изрази своје пуне потенцијале.

¹⁷ Видети: Ломпар, 2017: 271.

¹⁸ Упоредити: Ковић, 2016: 80.

Литература:

1. Antić, Slobodan (2013): Uvod u sociologiju kulturnog rata (sa kratkim osvrtom na Srbiju), Letopis Matice srpske, knj. 492, sv. 4, str. 445-460, Novi Sad.
2. Bell, David and Oakley, Kate (2015): *Cultural Policy (Key Ideas in Media & Cultural Studies)*, Routledge, Abington.
3. Wright, Susan (1998): *The Politicization of 'Culture'*, Anthropology Today, Vol. 14, No. 1, pp. 7-15.
4. Vukanović, Maša (2013): Kulturna politika u Srbiji – antropološka perspektiva, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
5. Gattinger, Monica (2011): *Democratization of Culture, Cultural Democracy and Governance*, CPAF and OPSAC, Whitehorse.
6. Dimić, Ljubodrag (1996): Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije, tom 1, Stubovi kulture, Beograd.
7. Dragičević Šešić, Milena i Stojković, Branimir (2007): Kultura – menadžment, animacija, marketing, Clio, Beograd.
8. Đorđević, Snežana (2009): Analize javnih politika, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd.
9. Đukić, Vesna (2010): Država i kultura, Institut za pozorište, film, radio i televiziju Fakulteta dramskih umetnosti, Beograd.
10. Đukić, Vesna (2017): (Ka)ko smo? – Studije kulture pamćenja i politike identiteta u Srbiji, Institut za pozorište, film, radio i televiziju Fakulteta dramskih umetnosti, Beograd.
11. Đurković, Miša (2015): Iluzija Evropske unije, Catena mundi i Institut za evropske studije, Beograd.
12. Evrard, Yves (1997): *Democratizing Culture or Cultural Democracy?*, The Journal of Arts Management, Law, and Society, Vol. 27, pp. 167-175, Philadelphia.
13. Jang, Oin i Kvin, Liza (2004): Pisanje delotvornih predloga za javnu praktičnu politiku, Beogradska otvorena škola, Beograd.
14. Ković, Miloš (2016): Uporišta, Catena mundi, Beograd.
15. Kostić, Jelena (2012): Monografija Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka 1967-2012. Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd.
16. Lompar, Milo (2017): Duh samoporicanja, Catena mundi, Beograd.
17. Majnhof, Ulrike Hana i Triandafilidu, Ana (2008): Transkulturna Evropa, Clio, Beograd.
18. Majstorović, Stevan (1978): Kultura i demokratija, Prosveta, Beograd.
19. Mamedov, Nizami (2013): Kulʔtura ustoičivogo razvitʔa, Əlm, Baku.
20. Mandi, Sajmon (2002): Kulturna politika – Kratak vodič, Vega media, Novi Sad.
21. Matarasso, François and Landry, Charles (1999): *Balancing Act: Twenty-One Strategic Dilemmas in Cultural Policy*, Council of Europe, Strasbourg.
22. McGuigan, Jim (2003): *Cultural Policy Studies*, Critical Cultural Policy Study, Lewis, Justin and Miller, Toby (eds), Blackwell Publishers, Oxford, pp. 23-42.
23. O'Brien, Dave (2014): *Cultural Policy: Management, Value and Modernity in the Creative Industries*, Routledge, Abington.
24. Opačić, Bogdana i Subašić, Bojana (2016): Kulturne potrebe i navike građana Srbije, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd.
25. Radaković, Milovan i Golubović, Vidoje (2010): Komponente nacionalnog i evropskog identiteta kao deo nacionalnog identiteta, Očuvanje i zaštita kulturno-istorijskog nasleđa

- Srbije u inostranstvu, Golubović, Milovan (ur.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 19-42.
26. Prnjat, Branko (1979): Kulturna politika, Radnička štampa, Beograd.
27. Prnjat, Branko (2006): Uvod u kulturnu politiku, Stylos, Novi Sad.
28. Tamir, Jael (2002): Liberalni nacionalizam, Filip Višnjić, Beograd.
29. Tanasković, Darko (2010): Izazovi evropskog identiteta, Izazovi evropskih integracija, br. 12, str. 125-137, Beograd.
30. Trozbi, Dejvid (2012): Ekonomika kulturne politike, Clio, Beograd.
31. Halpern, Katrin i Ruano-Borbalan, Žan-Klod (2009): Identitet(i), Clio, Beograd.

STRATEGY FOR CULTURAL DEVELOPMENT AND CULTURAL DEMOCRACY

Summary: In this work, Strategy for cultural development of the Republic of Serbia is analyzed in the context of cultural democracy, as a planning operation with the aim to strengthen the availability of cultural contents to all citizens. In this context, it is necessary to strengthen conscience about importance of culture for societal development and development of cultural needs and habits of citizens. Also, it is important to define realistic cultural policy, based on relevant researches and analysis, directed to concrete solutions which ameliorate cultural life and responds to real needs of the society. Cultural policy should not be polygon for abstract ideological discussions, instead, it can propose instruments and measures for cultural development, searching for wide societal consensus about basic cultural and societal values and strategic directions of cultural development.

Key words: culture, cultural democracy, Strategy for cultural development, society, public policy, public interest, national culture, cultural identity